

Politiikka 40:4, s. 327–335, 1998

Stephen White, Richard Rose ja Ian McAllister (1997): *How Russia Votes*. Chatman, New Jersey. 332 s.

Kirjoittajakolmikko (yksi venäjätutkija ja kaksi vaalitutkimuksen veteraania) on tehnyt laajan työn tiivistäessään yhteen teokseen kolmen kansanäänestyksen, kaksien presidentin- ja duuman vaalien (lisäksi neuvostovallan aikaiset vuoden 1989 valtakunnalliset ja 1990 osavaltiovaalit) tulokset höystäen niitä monilla eri mielipidehaastatteluilla. Lähdeaineiston valtaisuudesta johtuen kirja jää pinnalliseksi mutta samalla kattavaksi kuvaukseksi Venäjän vaaleista.

Kirjan rakenne on osin ongelmallinen. Siinä edetään aikajärjestyksessä vaalista ja kansanäänestyksestä toiseen. Näin eri vaalit, joiden luonne on hyvinkin toisistaan poikkeava, vyöryvät lukijan eteen yhtenä kohisevana koskena. Haastattelutiedot eivät aina vastaa tarkalleen kutakin tarkastellun vaalin ajankohtaa. Lukija lienee usein eksyksissä kuin kulkija Venäjän suurilla aroilla.

Kirja on empiirinen kuvaus kansanäänestyksistä ja vaaleista. Eli mitään uuden demokratian äänestyskäyttäytymisen teoriaa ei pyritä luomaankaan. Vaalitutkimusta yleensä vaivaa eräänlainen teoriaköyhyys. Vaikka yksi teoksen kirjoittajista on venäjätutkimuksen veteraani (Stephen White), niin kirjan anti ei ole kovinkaan painava käsitellessään Venäjän uusia puolueoloja ja poliittisia käytäntöjä. Transformaatiotalouksien politiikan teoreettinen haltuunotto antaa odottaa itseään. Lisäksi kirjan johdannossa olisi ollut paikallaan erityisesti länsimaista lukijaa silmälläpitäen käsitellä Venäjän hallintoa, parlamentin asemaa sekä lainsäädännön ja hallinnon tilaa tämän yhteiskunnallisen murroksen aikana.

Kirjan johdannossa esitetään vaalien typologisointi. Siinä ovat erottelevina tekijöinä parlamentarismi/ei parlamentarismia, ehdokkaiden valintamahdollisuus (yksi ehdokas/rajoitettu valinta/vapaa vallinta) ja äänioikeus (rajoitettu/yleinen). Typologisointia ei kuitenkaan sovelleta aineistojen analysoinnissa. Johdannon toinen kattava osasto, jossa käsitellään sosialistisen järjestelmän vaaleja erityisesti vuosina 1922-1934, tuovat paljon uutta tietoa, sillä vasta vuoden 1937 vaaleissa tapahtui muutos lähes sadan prosentin vaaliosallistumiseen. Toki ”vaaleilla” eli ehdokkaan valinnalla oli poliittista merkitystä myös reaaliosialismin aikana. Ensimmäinen haastatteluaineiston käyttö on jo johdannossa, jossa on Kalinin alueella 1970-72 kerätty 1500 vastaajan aineistoa, jolla kartoitettiin kansalaisten poliittisen vaikuttamisen keinoja.

Kirjoittajat otsikoivat vuoden 1989 vaalit Pandoran lippaan avaamiseksi. Tällöin ensi kerran Neuvostoliiton historiassa äänestäjällä oli valinnanvaraa useista ehdokkaista. Kaikkiaan 1500:sta äänestysalueesta enää 399:llä oli tarjolla vain yksi ehdokas. Padot olivat murtuneet ja seuraavan vuoden alueellisissa vaaleissa ehdokkaita oli jo keskimäärin viisi jokaisella äänestysalueella. Vuonna 1989 äänestysprosentti oli vielä koko maassa ”neuvostotasoa” eli 89.8 prosenttia eikä se sanottavasti laskenut seuraavan vuoden vaaleissa. Samassa luvussa tarkastellaan vielä vuoden 1991 Venäjän neuvostotasavallan presidentinvaaleja, jolloin saatiin esimakua länsimaisesta henkilövaalista. Äänestyskelpoisista 74.7 prosenttia kävi urnilla. Boris Jeltsinin äänisaalis oli 59.7 prosenttia.

What Can Influence Russian Voters?-luvun empiirisinä aineistoina käytetään lukuisia Paul Lazarsfeld Societyn keräämiä *New Russia Barometer* aineistoja pääasiassa vuodelta 1994. Näin tulkinnoissa mennään vähän vaalien tuloksia edelle, koska vuoden 1993 uuden Venäjän kansanäänestysten ja vaalien tuloksia analysoidaan vasta

tämän luvun jälkeen. Luvussa käy selvästi ilmi Venäjän poliittisen mobilisaation ongelmat, sillä suuri osa valitsijoista ei luota juuri mihinkään yhteiskunnan instituutioista. Suurin luottamus kohdistui vuonna 1994 kirkkoon ja armeijaan. Enemmistö haastatelluista piti positiivisempaa kommunistien hallintoa kuin vuoden 1994 käytäntöä. Auktoriteetti-usko ja asiantuntijavalta näyttivät vuonna 1994 olevan korkeassa kurssissa venäläisten keskuudessa.

Kansanäänestysten analyysin kohteina ovat Neuvostoliiton aikana maaliskuussa 1991 toimitettu äänestys sekä kaksi vuonna 1993 käytyä äänestystä (huhtikuu ja joulukuu). Neuvostoaikana päästiin 80 prosentin vaalivilkkauteen, mikä laski vuosien 1993 vaaleissa ensin 64 ja joulukuussa 55 prosenttiin. Äänestämättömyyteen vaikuttivat tämän tutkimuksen mukaan eniten kansalaisten kokemaa alhainen vaikuttamismahdollisuus ja että he eivät ymmärtäneet äänestyksen kohteina olevia asioita. Kaikissa kansanäänestyksissä hallituksen ehdotukset saivat enemmistön tuen taakseen. Huhtikuussa 1993 kansalaiset asetettiin pohtimaan peräti neljää eri ehdotusta.

Selitetessä haastattelututkimuksilla kansalaisten valintoja huhtikuun 1993 äänestyksessä kysymykseen presidentin ja hallituksen toiminnan kannatuksesta saatiin yhdeksällä muuttujalla (ikä, oma taloudellinen tila, asuinpaikka sekä kuusi poliittista asennetta kuvaavaa muuttujaa) selitetyksi 36 prosenttia. Joulukuussa uuden perustuslain kannatuksesta sama malli selitti enää 22 prosenttia. Tämä kansanäänestyksiä käsittelevä jakso on suppeudessaankin varsin kattava ja analyysiosassaan riittävän syvä. Lukija ymmärtää ainakin tietyt perusteet siitä, miksi ja miten venäläiset ovat toimineet näissä valinnoissaan.

Parlamenttivaalit, jotka ensin otetaan analyysin kohteeksi, pidettiin vuoden 1993 joulukuussa. Vaaleja pohjustetaan suppealla päätöksentekokoelinten ”laatikkoleikillä” ja puolueiden syntyhistorialla. Lukijalle toki käy selväksi vaaleihin osallistuvat tahot ja vaalikäytäntö, mutta parlamentin todellinen merkitys jää käsittelemättä. Puolueiden muodostumista ja kampanjaa koskevassa kuvauksessa Zhirinovskin johtamat liberaalidemokraatit saavat suhteettoman suuren huomion. Yleisestikin kirjassa tarkastellaan asioita niiden poliittista mielenkiintoa eikä tutkimuksellista merkitystä painottaen.

Lyhyt vuoden 1993 vaalien analyysi sisältää tärkeimmät tulokset. Äänestysinto laski 54.8 prosenttiin. Kaikkiaan 7.5 prosenttia valitsijoista äänesti valtakunnallisessa puoluevaalissa kaikkia 13 puolueen ehdokkaita vastaan. Peräti kahdeksan puoluetta saavutti 5 prosentin äänikynnyksen ja pääsi jakamaan valtakunnallisia 225 paikkaa. Vielä useampi puolue sai ehdokkaitaan läpi yhden ehdokkaan vaalipiireistä. Yhdessä viidenneksessä näistä vaalipiireistä saavutti jokin ehdokas ehdottoman enemmistön. Näistä yhden ehdokkaan vaalipiireistä sitoutumattomia valittiin yhteensä 141, joista osa liittyi myöhemmin johonkin duuman lukuista ryhmistä.

Mobilizing Demobilized Russia luku kertoo korutonta kieltä Venäjän poliittisen järjestelmän ongelmista. Muista entisistä sosialistisista maista poiketen venäläiset eivät pidä uutta poliittista järjestelmäänsä kommunistista systeemiä paljonkaan parempana. Kansalaiset eivät ole sitoutuneet puoluepoliittisesti. ”Vaalikarjan” typologisoinnissa 33 prosenttia luokitellaan ryhmään *antiparty nonvoters* ja 40 prosenttia *uncommitted un-trusting voters*. Peräti 70 prosenttia äänestäneistä valitsi eri puolueen valtakunnallisessa puoluevaalissa verrattuna hänen antamaansa ääneen paikallisessa vaalissa. Kirjoittajat tuovatkin hyvin esiin Venäjän puoluelaitoksen kehittämättömyyden ja sen heikot edellytykset kansalaisten poliittiseen mobilisoimiseen. Mitään sosioekonomisia rakenteellisia perusteita ei löydy

puoluevalinnalle. Puoluekannatus selittyy jonkin verran poliittisilla asenteilla. Tämä luku antaa varsin hyvän joskin kapean kuvan Venäjän politiikan perusongelmista.

Ennen vuoden 1995 duuman vaalien analysointia tarkastellaan presidentin asemaa Venäjällä. Tässä yhteydessä tulee ilmi gallup-demokratian tulo Venäjällekin. Kirjassa kuvioden muodossa käsitellään Gorbatshev ja Jeltsinin suosion vaihteluita vuosina 1990-92. Samoin 38 eri valtakunnallisen haastatteluaineiston perusteella osoitetaan Jeltsinin suosion lasku vuodesta 1992 alkuvuoteen 1996.

Vuoden 1995 duuman vaalit ovat kirjan laajimmin ja syvällisimmin analysoidut vaalit. Vaalien taustaksi tuodaan esiin haastattelutietoja vuosilta 1992-1996 ja maan talouden yleiset tunnusluvut vuodesta 1989 lähtien. Haastattelutietojen mukaan taloudellinen lama aiheutti suurta epäluottamusta harjoitettua politiikkaa kohtaan. Tänä aikana entinen kommunistien käytäntö oli huippusuositettu juuri vuonna 1995. Tällöin 79 prosenttia vastaajista piti sitä parempana kuin silloista taloudellista käytäntöä. Duuman poliittisia voimasuhteita kuvataan vuoden 1993 vaalituloksen jälkeen neljältä eri ajanjaksolta. Tällöin käy ilmi duuman puolueuudostuksen ”pörssikurssiluonne”, sillä voimasuhteet vaihtelevat todella paljon. Esimerkiksi ”Venäjän valinta” menetti 76 edustajastaan vaalikauden aikana 21. Suurin edustajamääränsä lisääjä oli ”Kotimme on Venäjä” (lue *Gazprom*) -ryhmittymä (+37). Venäjä oli ainakin valitsijoiden mielestä siirtynyt ”kapitalismiin”, sillä 63 prosentin mukaan poliitikot ajavat vain omia etujaan (muut vaihtoehdot: pyrkivät parantamaan kansalaisen elämää viis prosenttia, molemmat valinnat 29 ja ei kumpaakaan 3 prosenttia).

Duuman vaaleja edelsi pitkään kestänyt taistelu vaalilaista. Jeltsinin mielestä olisi yhden ehdokkaan vaalipiireistä valittava 300 ja valtakunnalliselta puoluelistalta vain 150 kansanedustajaa. Perusteluiksi hän esitti puoluevallan vastustamisen, sillä vuonna 1993 valitussa duumassa Moskovan ”puoluepamput” pystyivät liiaksi vaikuttamaan asioihin. Todellisina syinä mainitaan kuitenkin Zhirinovskin puolueen ja kommunistien mahdollisen menestyksen estäminen. Ehdotuksia tuli myös duuman ja presidentin kauden pidentämisestä kahdella vuodella, sillä varsin kaaottisessa tilanteessa kaivattiin enemmän pitkäaikaista parlamenttityöskentelyä kuin repivää vaalitaistelua.

Uusi vaalilaki tuli Duuman käsittelyyn 1.11.1994. Se sisälsi edellä esitetyn paikkamäärän sekä puolueilta vaadittavien allekirjoittajien määrän lisäämisen entisestä 100 000:sta 250 000:een ehtona vaaleihin osallistumiselle. Duuma hyväksyi oman ehdotuksensa 13.3.1995 äänin 257 puolesta 36 vastaan.

Ehdotuksessa kansanedustajia valittaisiin yhtä paljon puoluelistoilta ja yhden ehdokkaan vaalipiireistä. Liittoneuvosto hylkäsi lain ja vielä sen seuraavankin muotoilun 21.4 äänin 114/11. Valtakunnallisen ja alueellisen politiikan ristiriita oli ilmeinen. Duuma hyväksyi lopullisesti uuden vaalilain 11.5 äänin 302/73 eli yli vaadittavan kahden kolmasosan enemmistöllä. Perinteinen jo neuvostoaikana vallinnut käytäntö hyväksyttävien vaalien vaatimien 50 prosentin äänestysosallistumisesta oli uusien poliittisten olojen vuoksi alennettu 25 prosenttiin. Politikointi ei jäänyt tähän vaan uuden lain mukaiset yhden ehdokkaan vaalipiirit muokattiin keskusvaalilautakunnassa hallituksen etujen mukaan yhdistelemällä entisiä maaseutualueita suuriin kaupunkeihin. Gerrymanderinkin oli tullut Venäjälle.

Vaalien kampanjan kuvausta koskevassa osassa kirja antaa kattavan kuvan Venäjän eri puolueista ja ryhmittymistä. Mitään tarkkaa analyysia ei voitu tehdä, sillä olihan 147 ryhmittymää rekisteröitynyt vaadittavan puoli vuotta ennen vaaleja, 67 ryhmittymää ryhtyi keräämään vaadittavia 200 000 allekirjoitusta ja lopullisesti vaaleihin osallistui 43 ryhmittymää 5 675 ehdokkaallaan. Kommunistisen ajan

ehdokkaiden niukkuudesta oli siirrytty kapitalismin ehdokkaiden ”yltäkylläisyyteen”. Ehdokkaista noin 2700 oli yhden ehdokkaan vaalipiireissä, vähän yli 12 ehdokasta kutakin vaalipiiriä kohden. Eniten näitä alueellisia ehdokkaita oli liberaalidemokraateilla ja kommunisteilla yli 80 prosentissa ja muilla suurilla ryhmittymillä noin puolessa vaalipiireistä. Kirjan tekijät jaottelivat Venäjän puolueet viiteen ryhmään: liberaalit uudistuspuolueet, hallituksen kannattajat, ”hyvinvointivaltio”-puolueet, kommunistien perilliset ja kansallis-isänmaalliset ryhmät.

Varsinaista kampanjaa valotetaan ryhmittymien eri televisiokanavilla saamalla asemien toimitus- sekä mainosajoilla. Tämän lisäksi kirjataan tärkeimpien ryhmittymien päävaaliteemat. Lukuisien ryhmittymien mukanaolo analyysissa luonnollisestikin ”atomisoi” tutkimuksen yksittäisten tapausten luetteloksi. Mitään perinteistä analyysia kansalaisten vaalikiinnostuksesta ja kampanjan seurannasta puhumattakaan kampanjan vaikuttavuudesta ei teoksesta löydy. En tiedä onko edes haastatteluaineistoissa kysytty näitä asioita.

Vaalitulosten analysointi jää nytkin varsin pinnalliseksi. Vaalien suhteellisuutta (äänien ja paikkojen suhteettomuutta) verrataan muihin maihin. Venäjän vaalijärjestelmä on vertailussa suhteettomin. Vain 32 prosenttia valitsijakunnasta sai puoluevaaleissa oman ehdokkaansa valituksi. Äänestysprosentti oli vielä 64.4 ja hylättyjen äänien osuus puoluevaalissa 4.7 prosenttia. Puolueiden kannatusta selitetään lukuisalla joukolla poliittisia asenteita ja joillakin kannanotoilla sekä sukupuolella, asuinpaikalla ja iällä. Parhaiten selittyy kommunistien ja talonpoikaispuolueiden eli perinteisten kommunististen puolueiden kannatus. Nyt kuten edeltävän duuman tapauksessa tarkastellaan vielä edustajien siirtymistä ryhmittymästä toiseen tälläkin vaalikaudella eli ”pörssikurssi-muutokset” ovat kaiken aikaa vaikuttamassa puolueiden voimasuhteisiin.

Kirja päättyy vuoden 1996 presidentinvaalien tarkasteluun. Gallup-demokratian valossa analysoidaan eri ehdokkaiden suosiokäyrien kehitystä vuoden 1996 alkupuolella. Jeltsinin huima suosion nousu vaalikampanjan kestäessä saanee useat vaalikampanjoiden suunnittelijat pyörälle päästään. Toki kirjassa kerrotaan myös Jeltsinin uudelleenvalintaa ajaneet vaikuttajatahot, joiden rahallinen panostus mahdollisti ennen näkemättömän laajan tv-kampanjan. Ensimmäisellä kierroksella äänestysprosentti oli 69.7 ja toisella 68.8. Kaikkia ehdokkaita vastaan asettui ensimmäisellä kierroksella 1.5 prosenttia ja toisella 4.8 prosenttia koko valitsijakunnasta.

Kirjan detaljirikkaus on kiitettävä, mutta transformaatiotalouden politiikan todellisuus hukkuu tähän detaljimereen. Teoreettisestikin olisi ollut mielenkiintoista yhdistää tämä tutkimus ei vain länsimaiseen vaalitutkimukseen vaan transformaatioyhteiskunnista käytyyn yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. ”Tyytymättömyyskulttuuri”-keskustelu olisi avannut monia tämän teoksen detaljeja yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä. Vastaavasti mielipidetiedustelujen kysymysasettelu on perinteisen länsimaista, jolloin ei päästä tarttumaan uuden Venäjän erikoisolosuhteisiin, esimerkiksi monenkirjavaan puoluekenttään ja sen vaikutukseen. Ehkäpä tämän peruskartoituksen pohjalta voitaisiin tarkemmin paneutua seuraaviin Venäjän vaaleihin, joita tulisi analysoida syvällisemmin. Toki kirja on merkittävä teos vaalitutkimuksen kentällä ja sitä sopii suositella luettavaksi ainakin meille suomalaisille politiikantutkijoille.

Risto Sänkiaho